

Udvandringen fra Thisted Amt 1868-1910.

Af Henning Bender

Artiklen indgår i en serie af amtslige beskrivelser af udvandringen fra Danmark, der alle bygger på udvandrerdatabasen 1868-1910. For Thisted amt vises det, at selvom udvandringen startede relativt sent, blev den en af de kraftigste i landet. Stærkest fra sognene mellem Thisted og Vestervig i Thy samt fra det nordlige Mors. Der var desuden tale om foretrukne bestemmelsessteder i USA. Fra Thy tog man til Nebraska og South Dakota, fra Mors til Iowa og fra Vester Hanherred til Pennsylvania. Men for alle gjaldt det, at det drejede sig om unge, oftest mænd og i højere grad end for resten af landet, ufaglærte.

Mellem 1870 og 1910 oplevede Danmark en udvandringsbølge uden sidestykke. I løbet af 40 år udvandrede der så mange, at der i 1910 fandtes 250.000 danskfødte på andre kontinenter. Det svarede til mere end hver tiende af den daværende danske befolkning og oversteg langt raten fra de fleste andre lande. Kun Irland, Norge og Sverige havde en endnu kraftigere udvandring i forhold til befolkningstallet. Et flertal på 210.000 af disse danskfødte boede i USA og selvom udvandringen mindskedes stærkt efter 1910, holdt antallet af danskfødte sig på over 100.000 til først i 1950'erne. Det skyldtes ikke mindst at 4/5 af alle danske udvandrere var yngre end 30 år og derfor havde det meste af livet foran sig i det nye land.

At udvandrerne var unge betyder, at der den dag i dag er mange i Danmark der har en eller flere udvandrere i familien i bedste- eller oldeforældregenerationen. Mange sendte breve, dagbøger og breve hjem til dem de havde forladt i Danmark og der findes derfor stadig mængder af skriftligt og fotografisk materiale i private gemmer. Men indsamlingen har været mere intensiv i nogle områder end i andre. Når det gælder Thisted amt har i hvert fald Udvandrerarkivet i Aalborg, i modsætning til fra resten af Danmark, kun lidt og tyndt materiale. Det er derfor af afgørende vigtighed at lokale kræfter, sogn for sogn, indsamler og registrerer materialet mens tid er. Det manglende materiale skyldes i hvert fald *ikke* at udvandringen fra Thisted amt var beskedent.

Benytter man sig af Udvandrerarkivets database på registrerede udvandrere fra Danmark på www.emiarch.dk, der oplyser om udvandrers navn, alder, stilling, sidste opholdssted, afgangsdato og bestemmelsessted for årene 1868-1910 er der fra Thisted amt registreret **7.753** oversøiske udvandrere med sidste opholdssted i amtet. Medregner man de udvandrere der var født i Thisted amt men havde bopæl uden for amtet ved afrejsen (fødested oplyses kun for årene 1900-1910) bliver antallet **8.760**. Det svarer samlet set til at hver ottende af en befolkning på 70.000 udvandrede. Tallet dækker dog over meget store forskelle fra sogn til sogn og fra område til område. Udvandringen var meget kraftig i sognene på begge sider af Thisted Bredning og omkring Vilsund ned til Hurup og Vestervig, mens den var svagere længst mod nord og syd. Samtidigt varierede udvandrerens bestemmelsessteder efter hvorfra de kom. Morsingboerne foretrak Iowa, folk fra Vester Hanherred valgte Pennsylvania mens Thyboerne tog til Nebraska.

Artiklen vil således beskæftige sig med rammerne omkring udvandringen fra Thisted amt i den store udvandringsperiode. Derimod skal man ikke forvente sig at genfinde en række "kendte" eller mindre udvandrere fra Thisted amt. Navnene på de allerfleste findes allerede i udvandrerdatabasen. De personlige historier kan tilføjes af andre efterhånden som materialet dukker op. Her og nu vil jeg i stedet fortælle om baggrunden for at vi har det store flertal af udvandrerne i databasen, samt hvorfor vi ikke har dem alle.

Registreringen af danske udvandrere.

Den danske udvandrerdatabase.

www.emiarch.dk

Den første maj 1868 vedtog Den danske Rigsdag en udvandrerlov med virkning fra 24. maj 1868. Den var direkte foranlediget af rejseagenternes lemfældige omgang med udvandrernes penge, rejsemål og overfartsforhold og loven krævede derfor nøje kontrol med indretning og proviantering på de oversøiske passagerskibe der forlod danske havne. Hertil kom, at man for at sikre, at udvandrerne virkelig kom frem til det bestemmelsessted de havde købt billet til, begyndte at kopiere alle oversøiske billetter udstedt af danske rejseagenter. Disse kopier findes i Københavns Politis udvandrer-protokoller på Landsarkivet for Sjælland og blev ført efter et ensartet system frem til 22. november 1935, da den danske passagerfart til USA ophørte med ”Frederik VIII” sidste afgang til New York.

Billetkopierne findes i 90 tykke bind, hvor hver enkelt udvandrer, dansk som fremmed, er opført efter ensartede kriterier. Dato, navn, alder, sidste opholdssted (og fra 1. januar 1900 desuden fødested), stilling, bestemmelsessted, skibsnavn (kun fra København), agentnavn og billetnummer. Men protokollerne er svære at bruge. Der findes to rækker, én for *direkte* udvandrere med skib fra København og én for de *indirekte* udvandrere der rejste fra udenlandsk havn. Hver protokol dækker et eller enkelte år hvor udvandrerne er ordnet efter første bogstav i efternavnet.

Udvandrerarkivet i Aalborg har indtil dato indtastet alle disse oplysninger i udvandrerdatabase for perioden 24. maj 1868 til 31. december 1910 omfattende 377.000 udvandrere der købte en oversøisk billet af en dansk rejseagent. 227.000 af disse havde fast bopæl i Danmark, resten fordelte sig på: 45.000 udvandrere med helt overvejende danske navne, der havde USA eller et andet oversøisk område som sidste bopæl. Altså danske udvandrere, der allerede var rejst mindst én gang tidligere, men nu igen rejste fra Danmark. Hertil kom 81.000 svenskere (hovedsageligt fra Skåne); 10.000 russere (mange med jødiske navne); 9.000 tyskere (hvoraf 7.000 sønderjyder); 2.000 finner; 1.000 nordmænd – samt en lang række andre grupper.

Manglende registreringer i databasen:

Da det er en billet-database, ikke en passagerdatabase, mangler sømænd og udvandrere der først købte deres billet i udlandet. Hertil kom, at enkelte billetagenter ikke fik afsendt billetkopier til Københavns politi således som loven ellers krævede det. Billetkopierne for disse udvandrere er derfor ikke med i Københavns Politis udvandrerprotokoller og derfor heller ikke i Udvandrerdatabase. Man finder derfor yderligere enkelte udvandrere fra Thisted amt i:

a) ”**Vejlelisterne**” 1873-1894 ført af Mouritzens agentur i Kirkegade i Vejle, med 4.109 danske udvandrere, hovedsageligt fra Jylland. Listerne, der kun har sporadiske oplysninger om bestemmelsessteder kan benyttes på www.aalborg.dk/udvandrere For Thisted amt omfatter listen 80 udvandrere – flest fra Vestervig (22), Hurup (11) og Snedsted (11)

b) ”**Mormonlisterne**” 1872-1894 med 7.780 danske udvandrere ordnet efter det amt, hvor missionæren befandt sig, ikke efter de omvendtes bopæl. Bestemmelsesstedet er heller ikke angivet, men er vel Utah. Listerne er trykt i ”Passport to Paradise”, Utah 2000 og findes for 1852-1882 på <http://myweb.cableone.net/really/> Da der først meget sent kommer en mormonkirke i Thisted amt, er der kun 176 der er rubriceret under ”Thisted amt”, men uden nærmere

stedsbetegnelse. Enkelte af de mange, der døbttes i Aalborg eller Hjørring amter, kan dog have været fra Thisted amt.

Mangler i basismaterialet:

Der kan være problemer forbundet med en eksakt placering af afrejse- og bestemmelsessteder. Kan det ikke lade sig gøre undlader man at gætte. "Bjergby" eller "Flade" befinder sig flere steder i landet, "Hvidbjerg" flere steder i Thisted amt. "Springfield" findes i 20 forskellige amerikanske stater og kan derfor kun lokaliseres, hvis statens navn er nævnt. Hertil kommer, at der er en voldsom overrepræsentation for New York og Chicago som bestemmelsessted. Det skyldes, at det var hertil man havde købt billet i Danmark, men oftest skulle videre. 39 % af alle danske udvandrere løste i årene 1868-1910 kun billet til New York, mens antallet af danskfødte i New York stat og by i 1910 kun udgjorde 6 % af danskfødte i USA.

Mangler i overførslen til databasen:

De ofte svært læselige originalkilder giver uundgåelige fejl ved overførslen til søgedatabaserne. Arbejdet har strakt sig over 15 år, er stort og har impliceret mange forskellige medarbejdere. Så trods kontrol, kan det ikke undgås at der har indsneget sig fejl hvad angår person- og stednavne. Er man i tvivl bør man derfor altid konferere med originalkilden.

Repræsentativitet

Selvom det således kan findes fejl i databasen tyder meget dog på, at antallet af danske udvandrere i databasen i rimelig grad svarer til de reelle tal. Udviklingen af det samlede antal danske udvandrere fra Danmark til USA 1868-1910 og fordelingen på stater svarer temmelig nøje til udviklingen af det samlede antal danskfødte i USA i de amerikanske folketællinger fra 1870 til 1910 samt deres fordeling på stater. <http://fisher.lib.virginia.edu/collections/stats/histcensus/>

Andre udvandrerlister:

Ud over de danske findes der et meget stort antal mere eller mindre omfattende afgang- og ankomstlister. En oversigt "Passengers Lists Online" kan ses på <http://home.att.net/~weemonster/onlinelists.html>. Desværre er flertallet af disse lister betalingsdatabaser hvor man, selvom man allerede har betalt, ikke kan være sikker på at finde hvad man søger. Set med danske øjne er Hamburg-listerne 1850-1939 de vigtigste supplerende afganglister idet 2/3 af alle danske udvandrere fulgte ruten Hamburg-Hull-Liverpool. Udvandrerarkivet har derfor kopier af listerne 1850-1886 og herigennem også for størstedelen af den danske udvandring mellem 1850 og 1868, der kun kendes fra disse lister. Omvendt er det ubetinget vigtigste redskab for at lokalisere danske udvandrere ved ankomsten til USA listerne fra Ellis Island, New York, 1892-1924 på www.ellislandrecords.org De er gratis og supplerer ofte de danske afganglister med såvel afgang- som ankomstadresser. Dette så meget vigtigere som alle danske amerikabåde og langt størstedelen af de danske udvandrere ankom via New York. Databasen er dog ikke ukompliceret at benytte. Mange danske person- og stednavne er fejlstavede

Rejsen over havet.

Udvandringen fra Danmark startede meget pludseligt da de første danske mormongrupper tog til Utah i januar 1852 og nåede Utah 9 måneder senere i oktober 1852. Trods rejsetiden fulgtes de af mere end 20.000 danske mormoner og deres udvandring udgjorde op til sidst i 1860'erne 2/3 af den samlede danske. Der var dog ikke mange fra Thisted amt blandt disse tidlige udvandrere. Thyboer, morsingboer og folk fra Vester Hanherred ventede til der blev rimelige og sikre rejsemuligheder med tog og dampskibe.

I 1869 oversteg dampskibstonnagen sejlskibstonnagen på Atlanterhavet og samme år gennemførtes den transkontinentale jernbane tværs gennem USA. Man kunne nu benytte transportmidler der afgik og ankom på forud kendte tider samtidigt med at rejsetiden reduceredes fra omkring 6-9 måneder til ca. 3 uger fra bopæl i Danmark til ny bopæl i USA. Samtidigt faldt billetprisen til omkring 125 kroner (gennemsnitlig årsindkomst for en faglært arbejder var omkring 600 kr.). Og for dem der ikke havde råd, var der mange tilbud om rejser på afbetaling, både fra organisationer og arbejdsgivere i USA. Kom man fra Thisted amt var det ikke nok at finde en båd til Amerika, man skulle først fra Thisted. Jernbanerne kom ret sent: Thisted-Struer 1882; Glyngøre-Skive 1884 (med færge til Nykøbing Mors 1889) og mod nord ikke førend 1901 (Aalborg-Fjerritslev 1897). Inden da benyttede man små passagerskibe til Aalborg, hvorfra den videre fart så gik med toget, hvad enten det drejede sig om København, Hamborg – eller som tilfældet blev fra 1890'erne via Frederikshavn. 2/3 af alle udvandrere fra Thisted amt, benyttede britiske eller tyske skibe - det er dem udvandrerlisterne kalder "*indirekte*" udvandrere. Den tredjedel der udvandrede via København (Frederikshavn) - New York rejste til gengæld "*direkte*" med:

København – New York linjen.

Trafikken startede i årene 1869-1874 med tyske skibe på ruten Stettin-København-New York. til i alt 42 afgang med 15 forskellige skibe med i alt 172 udvandrere fra Thisted amt om bord. De fleste tog dog stadig via Hamburg-Hull-Liverpool før 1880. Men med det danske "Dampskibsselskabet Thingvalla" 1880-1898 der 1898-1935 videreførtes af DFDS skabtes der en helt regulær fartplan med afgang hver fjortende dag fra København, Kristiania og Kristianssand til New York.

Thingvalla-liniens "Norge" på vej ud af Københavns havn på vej til New York 1892. Sank på tur nr. 89 over Atlanterhavet i retning vest, den 28. juni 1904. Maleri af Vilhelm Andersen, på Udvandrerarkivet.

Linjen var længe den eneste fra Skandinavien og svækkedes først efter 1910 af faldende udvandringstal og konkurrencen fra en Norsk (1913) og Svensk (1915) Amerikalinie. Den danske Amerikalinie ophørte i 1935 mens den norske og svenske fortsatte indtil flyvemaskinen helt overtog trafikken i 1960'erne.

De danske Amerikaskibe 1880-1935

Skib	Brt	byggeår	Driftsår	Ture indtil 1909	Forlist	Skrottet	Thisted Amt indtil 1909
<i>Harald</i>	1532	1875	1880-1881	10	1889		20
<i>Thingvalla</i>	2524	1880	1880-1900	127		1903	522
<i>Geisir</i>	2831	1882	1882-1888	42	1888		138
<i>Island</i>	2844	1882	1882-1904	142		1906	623
<i>Hekla 1</i>	2787	1882	1882-1883	6	1883		29
<i>Heimdal</i>	2024	1882	1883-1884	7	1902		17
<i>Hekla 2</i>	3258	1884	1884-1905	130		1910	645
<i>Danmark</i>	3414	1872	1889-1889	1	1889		5
<i>Norge</i>	3310	1889	1889-1904	89	1904		331
<i>Amerika</i>	3867	1872	1893-1897	8		1898	59
<i>Oscar II</i>	9975	1901	1901-1930	57		1934	239
<i>Hellig Olav</i>	10085	1902	1902-1931	54		1934	243
<i>United States</i>	10101	1903	1903-1925	44		1935	250
<i>C.F.Tietgen</i>	8173	1897	1906-1913	25	1918		52
<i>Frederik VIII</i>	11850	1913	1913-1935			1936	

Sejladsen var ikke helt uden uheld. ”Hekla (1)” sank i Oslofjorden i 1883, ”Geisir” blev sejlet i sænk midt på Atlanterhavet af ”Thingvalla” i 1888 og ”Danmark” sank ved Acorerne 1889. Værst gik det for ”Norge”, der efter afgang fra København 22. juni 1904, tidligt om morgenen den 28. juni 1904 i helt stille vejr løb på Rockall-klippen ca. 400 kilometer vest for Skotland og sank på 10 minutter. Af 762 om bord reddedes kun 145. En af disse var smed Laurits Lauritzen, 21 år, fra Mollerup på Mors der blev fundet efter at have tilbragt en uge i åben båd på Atlanterhavet. Jobbet hos svogeren, N. Chr. Jensen, i Pennington i New Jersey (tæt på byen Trenton) ville han dog ikke miste, så 4. november 1904 gik turen atter over Atlanten på ”Oscar II”. Denne gang nåede han helt frem - ligesom 99,9 % af de øvrige udvandrere. Det var dog ikke alle der fandt turen lige behagelig.

Familien Habersaats udvandring fra Thisted

I 1991 modtog Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Olga Habersaats erindringer. Olga Habersat Birch Weaver, der blev født i Thisted i 1879 døde 91 år gammel i Canada i 1970. Navnene havde hun fået som enke efter Albin Birch i 1925 og John Weaver i 1942. Selv kom hun til USA i 1896 og vendte aldrig siden tilbage. Bl.a. fordi hele hendes store bagerfamilie fra Vestergade i Thisted tog over til hende. Historien belyser således en af de vigtigste årsager til udvandringen. Man hørte fra andre, oftest slægtninge eller bekendte. Hørte det var gået dem godt og at de endda gerne ville sende en gratis billet om man selv ville komme.

Olga (født 1879) og søsteren **Ingeborg** (født 1878) tog af sted i 1896 efter at have fået billetter fra storesøster Julie i Rochester, New York.

Storesøster **Julie** (født 1864) var selv blevet inviteret til USA af faderens slægtninge fra Holsten i 1883 og sørgede for, at der sendtes billetter og jobtilbud til de mange mindre søskende. Det gjaldt

Adolf Hermann (født 1867) der rejste i 1887 samt **Hermann Adolf** (født 1869) og **Emma** (født 1873) der rejste sammen i 1893, samt som nævnt, Olga og Ingeborg i 1896.

Det var nu Olgas tur til at sørge for billetter til resten af familien, der efter at faderen, bagermester Johan Habersaats, var død i Thisted 1898, omfattede moderen **Kristine** (født 1841) og de yngste søskende **Johanne** (født 1882) og **Valdemar** (født 1883) der alle tog af sted i 1899. Herefter var familien fra Thisted atter samlet, men i Rochester, New York.

Selv fortæller Olga om sin overfart i 1896:

”Mor fulgte os ikke til båden. Men far gjorde. Alle i den lille by (Thisted) kom til kajen og ønskede os held og lykke”. Båden afgik klokken syv om morgenen, og på et tidspunkt om formiddagen landede vi i den nordligste del af Danmark”

– og selvom det lyder overraskende hurtigt, må det formentlig have været Aalborg, eftersom turen gik videre med toget.

”Derfra rejste vi med tog gennem landet omkranset af bøgetræer – det danske nationaltræ. Den næste morgen gik vi igen ombord på en båd, der tog os med ud, hvor den store damper lå, som skulle bringe os over oceanet. Derefter begyndte den egentlige rejse. Ingeborg og jeg stod ved rælingen, indtil det sidste stykke land var forsvundet. Det sidste vi så, var et helt hvidt fyrtårn, bølgerne slog imod det, og lidt senere var det forsvundet. Intet var at se.”

Heller ikke dengang var der mange bøgetræer langs jernbanen fra Aalborg til Frederikshavn og selvom turen over Atlanterhavet foregik i så fint vejr, at ”Hekla (2)” ankom til New York en dag tidligere end beregnet, forhindrede det jo ikke søsyge:

”Da vi kom ud i Nordsøen blev det meget hårdt. Jeg husker vi sad ved rælingen og kikkede ned i vandet, det syntes som om, at vandene skiltes, og skibet sank ned, og at vi stod nærmest ret op på enden, når det kom op igen. Vi gik tur på promenadedækket, da pludselig det var, som om gulvbrædderne kom op og slog mig i ansigtet, og efter dette fulgte en uge med søsyge, en syge så skrækkelig, at jeg aldrig glemmer det. Man er ikke bare syg i maven og får kvalme, når man ser andre spise, man er syg i hele kroppen. Vi følte os begge meget dårlige.”

”Vi sejlede i atten dage. Da vejret var meget dårligt, gik vi kun på halv kraft, tågehornet tudede sine advarsler hele natten. En dag var stormen forfærdelig. Bølgerne stod som bjerge efter skibet, og når de splittedes, blev alt oversprøjtet med vand”

Vel fremme i New York skulle de videre med toget til det endelige bestemmelsessted, men først skulle de registreres som immigranter. Olga husker ikke så meget herom:

”Jeg husker ikke navnet på det sted, hvor vi først kom, men der blev vi bragt over på en mindre båd og sejlede et par timer til en jernbanestation”

men at hun og Ingeborg faktisk var der, fremgår af registreringen på Ellis Island:

311	Olga Habersaat	17			
312	Ingeborg	19			

Olga, 17 år og Ingeborg Habersaat, 19 år er registrerede som passager 311 og 312 blandt de i alt 541 om bord på ”Hekla” og bestemmelsesstedet er Rochester New York. Her havde familien ikke regnet med den hurtige overfart og ventede dem først dagen efter. De fik derfor først i sidste øjeblik Olgas telegram fra New York:

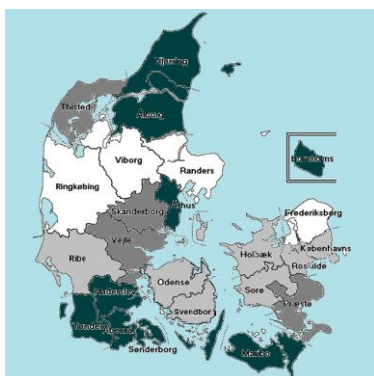
”Ved midnat afgik vort tog til Rochester. Ved totiden om eftermiddagen (1. Juni 1896) råbte konduktøren ”Rochester”, og lidt efter var vi der i vore vinterfrakker og rejsekapper. Vi stod på stationen med alle vore bylter på udkig efter et kendt ansigt, men så kun fremmede og hørte kun et ukendt sprog. En taxa chauffør kom over og spurgte, om vi ønskede en taxa. Vi vidste hvad han mente, så jeg begyndte at lede i min pung med tårerne trillende ned ad kinderne, idet jeg var sikker på, at nogen ville hente os. Pludselig skreg Ingeborg: der er Herman. Velsignede redning, ja, der kom han løbende.”

Netop at kunne komme til bekendte i det store land med det ukendte sprog var helt centralt. Ikke blot for familien Habersaat, men for alle andre. Det er det der er årsagen til at man i virkeligheden finder ret faste rammer for hvornår udvandrerne tog af sted og hvortil de tog.

Generelle træk ved udvandringen fra Danmark og fra Thisted amt 1868-1910

Udvandring fra de enkelte amter på landsplan.

Målt på amter og sat i forhold til 1890-folketællingen havde Bornholm, Nordjylland (Aalborg, Hjørring og Thisted amter), Lolland-Falster (Maribo amt), Sydsjælland (Præstø amt) og det sydlige Østjylland (Århus og Vejle amter) en udvandring over landsgennemsnittet.

Hertil kom at de sønderjyske amter med en udvandring på op imod 30 % lå højere end alle andre steder. Den er dog ikke medregnet her, da Sønderjylland som bekendt ikke var dansk i årene 1864-1920.

AMT	Database	Befolkning 1890	Procent Udv.
Bornholm	6.784	38.765	17,5 %
Maribo	15.501	100.550	15,4 %
Hjørring	16.875	110.603	15,3 %
Aalborg	14.192	104.801	13,5 %
Præstø	11.700	100.647	11,6 %
Vejle	12.892	111.904	11,5 %
Thisted	7.753	69.407	11,2 %
Århus	16.595	157.204	10,6 %
Svendborg	12.615	120.707	10,5 %
Ribe	7.864	78.611	10,0 %
København	51.370	527.962	9,7 %
Sorø	7.742	89.042	8,7 %
Odense	11.015	136.120	8,1 %
Holbæk	7.038	94.226	7,5 %
Randers	6.488	110.453	5,9 %
Ringkøbing	4.574	98.623	4,6 %
Frederiksborg	3.589	84.689	4,2 %
Viborg	3.713	100.783	3,9 %
Ubestemt	9.040		
Danmark	227.340	2.235.097	10,2 %

Efter al sandsynlighed er der for de amter, der ikke rummede store byer, tale om minimumstal. Det skyldes den meget betydelige interne vandring fra land til by. Indregnes de udvandrere der er født i Thisted amt, men er udvandret andetsteds fra 1900-1910 (1.007), mormoner (176) og de der købte billet i Vejle (80) får man en udvandring på **9.016** fra Thisted amt, eller 13 % af 1890-folketallet. Antallet af udvandrere der er født i Thisted amt men som har sidste opholdssted i andre dele af landet 1868-1899 kan ikke beregnes.

Men selv med disse forbehold er der helt klart færre udvandrere i et bælte fra Vestjylland til Djursland, samt i Frederiksborg amt. For Vestjylland er forklaringen formentlig, at man på heden havde sin egen prærie at opdyrke og derfor kunne beskæftige sit eget fødselsoverskud. For

Nordsjælland var tiltrækningen til Hovedstadsområdet og beskæftigelsesmuligheder her så gode, at udvandringen blev forholdsmæssigt set mindre i forhold til en kraftigere befolkningsvækst.

De relativt kraftigste udvandringsområder i Danmark i slutningen af 1800-tallet – Nordjylland, Sønderjylland, Lolland-Falster og Bornholm – svarer nogenlunde til det der i vore dage kaldes landets ”udviklingsområder”. Den stærkere dræning af unge og initiativrige mennesker fra netop disse områder i 1800-tallet kan muligvis have haft væsentlige konsekvenser i 1900-tallet.

Vandring fra land til by

Udvandringen til USA var i virkeligheden kun en lille del af langt større interne vandringer i Danmark fra land til stationsby/købstad og videre til vækstområderne omkring Århus, Odense, København, samt fra omkring 1895 også Aalborg. Vi savner ganske vist konkrete tal herfor bortset fra at vi ved at byerne voksede lang mere end landsgennemsnittet, men hvad vi har, er angivelsen af både fødested og sidste opholdssted i udvandrere-listerne for årene 1900-1910. De viser med al ønskelig tydelighed at Thisted amt ikke alene er præget af oversøisk udvandring, men også af et internt flytningsoverskud til andre dele af landet.

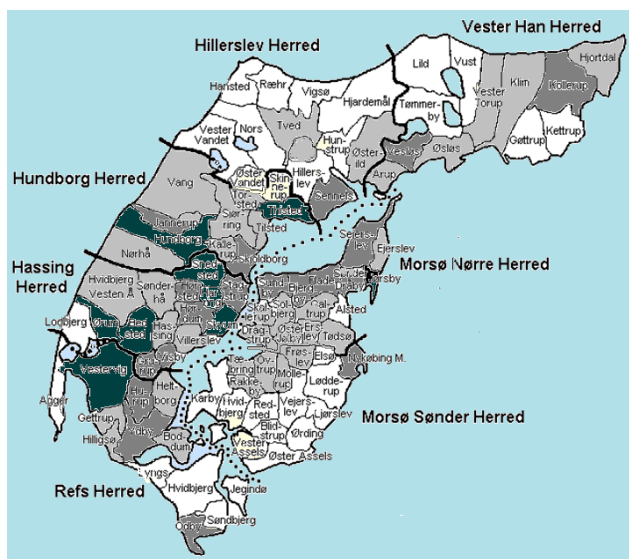
Vandringer fra Thisted amt til Aalborg og København – og herefter USA.

Tendensen er tydelig når det gælder de 1.007 udvandrere der er født i Thisted amt, men som har sidste opholdssted andre steder i Danmark ved udvandring i årene 1900-1910. Over halvdelen er enten flyttet til Aalborg (27 %) eller København (26 %) mens en del er taget til Århus (10 %) eller Odense (7 %). Derimod er det kun få født i Thisted amt der bosætter sig i naboamterne inden de udvandrer i årene 1900-1910: 5 % bor i Viborg amt; 6 % i Ringkøbing amt og 8 % i Hjørring amt. Omvendt er der også tale om en beskeden tilvandring. 168 af de mennesker der udvandrer fra Thisted amt 1900-1910 er født uden for amtet, men mere end halvdelen (98) i naboamterne Hjørring, Aalborg, Ringkøbing og Viborg amter.

Interne vandringer land til by i Thisted amt. Fra landsogn til købstad eller stationsby.

Mens de der udvandrer fra landsognene i Thisted amt i det store og hele (omkring 80 %) også er født i disse sogne er der for byernes vedkommende tale om andre fordelinger. Stadigvæk med årene 1900-1910 som udgangspunkt, viser det sig, at kun halvdelen af udvandrerne også er født i købstæderne Thisted og Nykøbing Mors. Det gælder ligeledes stationsbyerne Hurup, Snedsted og Bedsted og Fjerritslev. Den meget omfattende udvandring fra Hundborg og Vestervig sogne består til gengæld hovedsageligt af folk der er født i sognene.

Udvandring på sogneplan

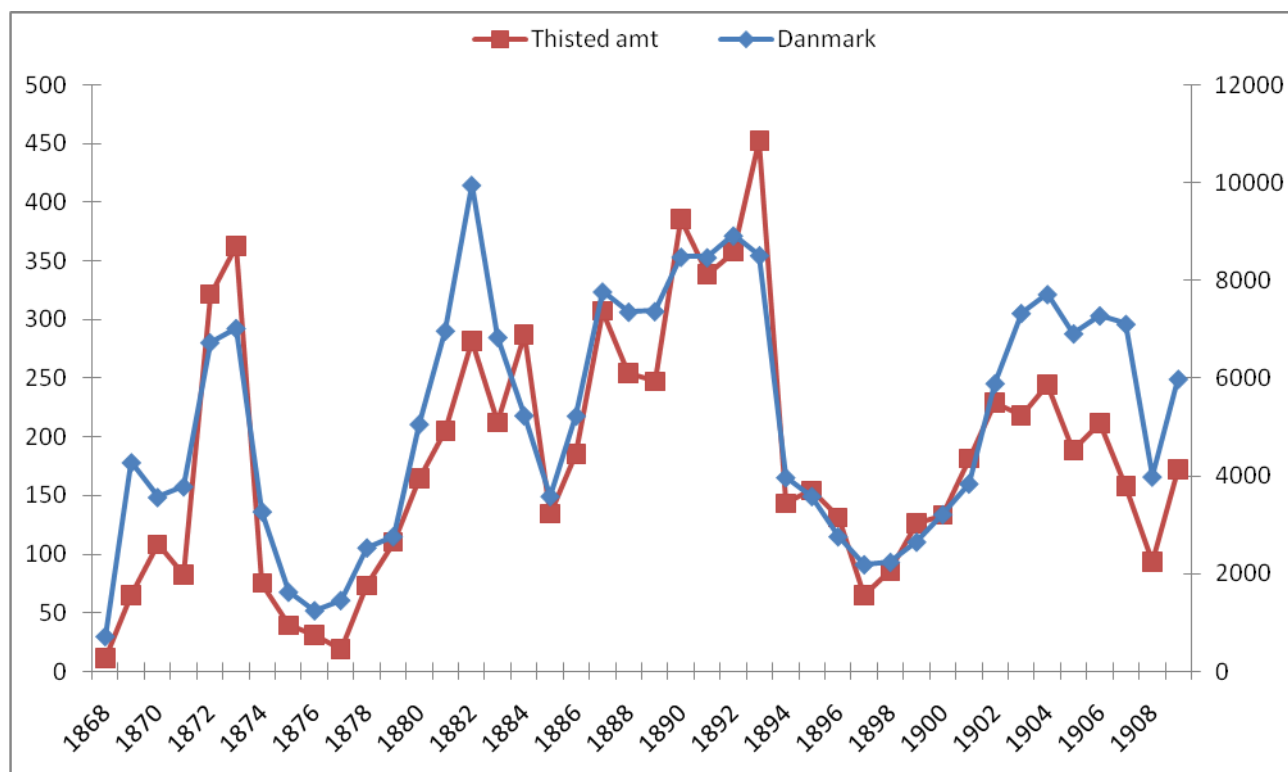

Udvandringen fra de enkelte sogne i Thisted amt er i forhold til befolkningstallet særlig kraftig i sognene omkring Thisted Bredning. Både i Thy og på Nordmors. Herudover er udvandringen fra Hundborg og Hassing herreder samt den nordlige halvdel af Refs herred. Flere steder med sogne hvor op imod hver femte emigrerer: Thisted, Hundborg, Snedsted, Skyum, Vestervig og Jørsby.

Herreder	% 1890 FT
V. Hanherred	6 %
Hillerslev	5 %
Hundborg	19 %
Hassing	15 %
Refs	9 %
Morsø Nørre	10 %
Morsø Søndre	7 %

0-5 % Hvid
 6-10 % Lysegrå
 11-16 % Mørkegrå
 17-25 % Sort

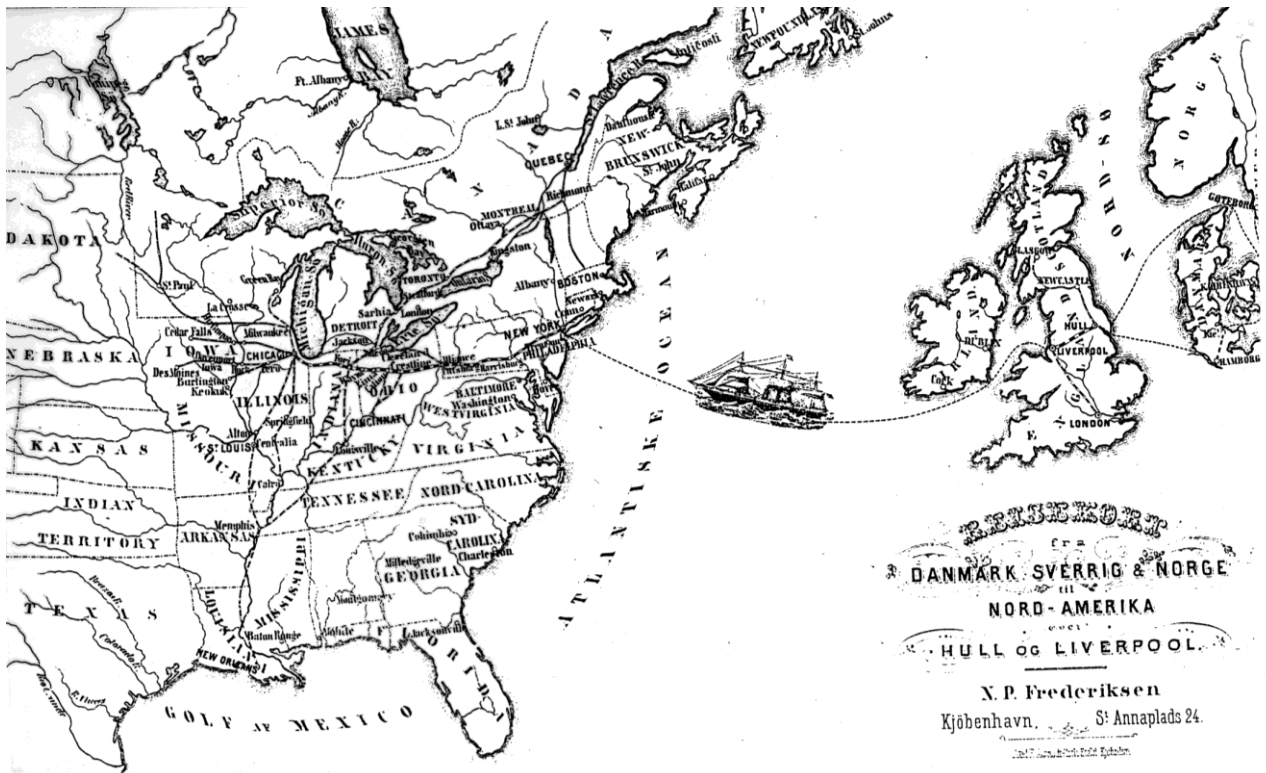
Rytmen i udvandringen

Sammenlignes udvandringen år for år for Thisted amt og Danmark som helhed i årene 1868-1910, er der stor overensstemmelse. Når bølgerne går i takt skyldes det, at udvandringen var bestemt af konjunkturerne i den transatlantiske økonomi. Var jobmuligheder og løn tilstrækkeligt meget bedre

i USA end hjemme, tog man af sted. Særligt om man var ung og ubundet af familie. Men det krævede naturligvis, at der var nogen i det fremmede der forstod ens thybomål.

Første bølge: 1870-1875

Reklame fra 1869 for transport fra Danmark til bosættelsesstederne i USA med kombineret skibs- og togbillet.

Fra sidst i 1860'erne til midt i 1870'erne var der økonomisk højkonjunktur både i USA og Danmark. Men god jord var langt dyrere i Danmark end i USA, hvor produktionen let kunne afsættes via et fuldt udbygget jernbanenet. Det var det der trak den første bølge af danske udvandrere til USA, hvor de etablerede landbrug, der siden trak yderligere dansk arbejdskraft til. Billig, rigelig og god jord medførte mangel på landbrugsarbejdere, som man derfor sendte bud efter hjemmefra, med forudbetalte billetter og kontrakter der gav en meget højere løn end den de fik i Danmark.

Men høj løn og billige jordpriser betød også, at medhjælperne fik råd til at skaffe eget jordbrug. De skulle derfor også have medhjælpere hjemmefra! Det skabte en slags "udvandringsmaskine", der blev "smurt" af stadigt billigere passagerbilletter og fragtpreiser. De skibe og tog der bragte udvandrerne vestover havde ledig plads til at fragte deres produktion østover.

En tilsvarende mekanisme kom ikke rigtigt i gang for andre udvandringsmål. I et kort og hektisk åremål 1869-1874 forsynede den britiske regering ganske vist danske udvandrere til New Zealand (I syd på Nordøen), Australien (Queensland) og Canada (New Brunswick) med enkeltbilletter og jord, der først skulle betales når man havde etableret sig. Men i modsætning til USA var jordlodderne ofte små, de skulle ryddes for urskov ligesom afsætnings- og transportforholdene var så dårlige, at

fortjenesten ikke kunne bære yderligere medhjælp hentet i Danmark. Efter at 2/3 af alle udvandrere fra Thisted amt til Canada, Australien og New Zealand i perioden var taget af sted i første halvdel af 1870'erne, gik udvandringen næsten i stå og blev først for alvor genoptaget efter 1918, da udvandringen til USA blev begrænset af en restriktiv immigrantlovgivning.

Anden bølge 1880-1893

Efter en krise i anden halvdel af 1870'erne startede en langvarig højkonjunktur i USA 1880-1893, mens Danmark stadig var præget af lavkonjunktur, landbrugskrise og landbrugsomlægning.

Landbrugskrisen i Danmark, der ikke mindst var forårsaget af det billige og gode korn som bl.a. danske landmænd producerede i USA, pressede stadigt flere danske land- og byarbejdere til USA, da der endnu ikke fandtes tilstrækkeligt med jobmuligheder i de danske byer. En kortvarig krise i USA omkring 1886 afspejler sig ganske vist som en markant bølgedal i udvandringen, men ikke værre end at folketællingen fra USA i 1890 viste, at der efterhånden var betydelige danske bosættelser, særligt ud langs jernbanerne, der strålede vestpå fra Chicago. Stater med flest danskfødte var i rækkefølge Iowa (15.510), Nebraska (14.397), Minnesota (14.133), Wisconsin (13.885), Illinois (12.044) og Utah (9.023).

1893-1901 var der til gengæld lavkonjunktur i USA og højkonjunktur i Danmark. Udvandringen sank derfor væsentligt i disse år og de der ellers ville være udvandret skabte i stedet en eksplosiv befolkningstilvækst i en række danske byer, hvor særligt byer som Aalborg, Århus, Odense, Esbjerg og København oplevede en hektisk industrialiserings- og byggeboom.

Tredje bølge 1902-1910,

blev den sidste af de store udvandringsbølger fra Danmark. Den styredes af en heftig økonomisk vækst i USA, mens der var stagnation i de danske byerhverv, men fremgang i landbruget. Denne gang gjaldt udvandringen derfor ikke mindst de, der allerede var flyttet til de danske byer og nu flyttede videre til de hastigt voksende amerikanske byer. Hvad landmændene angik, var der efterhånden fyldt op i midtvesten. Det forårsagede bl.a. interne vandring af danske landmænd fra Nebraska og Iowa til de canadiske præriestater, særligt Alberta, hvor den første danske koloni oprettes i Dickson i 1904 uden at det afspejler sig i udvandrertallene. I USA lå antallet af danskfødte i 1910 stadig højest i Iowa (17.961), men fulgt af Illinois (med Chicago) (17.368), Wisconsin (med Racine) (16.454), Minnesota (med Minneapolis) (16.137) og som noget nyt Californien (14.208), Nebraska (13.673), New York (12.536) og Utah (8.300).

Efter 1918

Denne tendens var slået helt igennem for danskfødte i 1930: rækkefølgen for stater med danskfødte var nu Californien (23.175), Illinois (18.945), New York (17.407) og først herefter de gamle kerneområder: Iowa (14.968), Minnesota (13.831), Wisconsin (13.094), Nebraska (10.210) og Utah (4.883).

I vore dage, dvs. ifølge den amerikanske folketælling år 2000, er der 1.430.897 amerikanere, der på folketællingsblanketten noterer sig som værende af primær dansk etnisk oprindelse. Kravet er, at man har en indvandret forfader i lige linje født i Danmark! Sådan fordelt fører Californien med 207.030, fulgt af Utah 144.713, Minnesota 88.924, Wisconsin 72.160 og Washington 72.098. Regnet i forhold til befolkningstal betyder det i øvrigt at Utah i vore dage er den stat der har langt den stærkeste andel af amerikanere, der mener at de er af dansk oprindelse – nemlig 7 %. Ingen anden amerikansk stat overskrider 1 %. USA er dog stadig det oversøiske land der trækker flest danske udvandrere. I årene 1980-2006 har tallet ligget nogenlunde konstant på 2.200 om året.

Udvandrerens alder og køn

Udvandrerne var unge: Næsten 2/3 (62 %) af samtlige udvandrere fra såvel Danmark som fra Thisted amt var unge mellem 16 og 29 år, herudover var 21 % børn under 16. Kun 14 % var mellem 30 og 49. Var man 50 år eller ældre hørte man til en gruppe der omfattede knapt 3 % af udvandrerne.

Udvandrerne var derfor ugifte: Kun 12 % af udvandrere mellem 16 og 29 år rejste med familie. For børn under 16 rejste naturligvis næsten alle – 92 % - med familie, ofte i endog meget store familiegrupper. Var man ældre end 29 år rejste over halvdelen – 53 % - i familiegrupper.

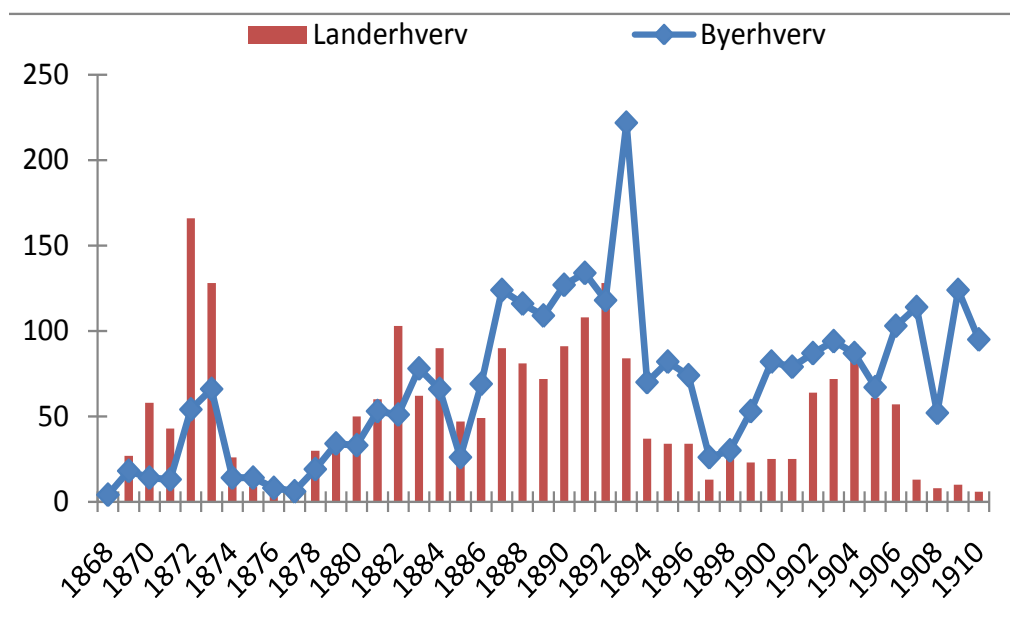
Udvandrerne var overvejende unge mænd: 2/3 (66 %) af disse udvandrere mellem 16 og 29 år var mænd, mens kønsfordelingen var ligelig blandt børn og ældre.

At udvandrerne således var unge, ikke medbragte familie og for hovedpartens vedkommende var mænd, betød i øvrigt generelt, at de danske udvandrere måtte gifte sig ind i andre etniske grupper og på denne måde assimileredes forholdsvis meget hurtigt i det amerikanske samfund.

Målt over tid kan det dog iagttages at andelen af børn, ældre og familier falder stærkt fra tiår til tiår i perioden samtidigt med at andelen af unge mænd vokser. Det skyldes en væsentlig ændring i erhvervs mønstret. Frem til omkring 1885 rejser udvandrerne af sted for at søge fremtiden i det amerikanske landbrug og tager derfor familien med. Efter 1885 bliver der i stadig højere grad tale om unge mænd der søger deres fremtid i de amerikanske storbyer.

Udvandrerens erhvervsfordeling

Kopierne af de udstedte billetter indeholder de stillingsbetegnelser eller den stilling i familien udvandrerne selv angav. Trækker man dem uden erhverv fra (hustruer, børn o.l.) fra, fordeler resten sig med 2.250 på landbrugserhverv og 2.908 på byerhverv. Denne fordeling ændrede sig over tid. Fra at have domineret blev udvandrere med landbrugserhverv færre, mens udvandrere med byerhverv voksede.

Landbrugsudvandringen der havde sit tyngdepunkt i de to første tiår af perioden omfattede i virkeligheden kun ganske få selvstændige landmænd. Fra Thisted amt var der kun 48 der kaldte sig gårdejere, 150 angav sig som husmænd, mens 29 var gartnere og 60 fiskere. Også de sidstnævnte arbejdede i landbruget, når de kom til USA. Fiskerne tog til indlandsstater uden fiskeri, dette hvad enten de var Vesterhavsfiskere, hovedsageligt fra Vorupør, eller Limfjordsfiskere, hovedsageligt fra Nordmors. Men det store flertal på 1.963 af landbrugsudvandrerne fra Thisted amt benævnte sig selv som karle, tyende og daglejere. Af disse var en femtedel kvinder (435).

Oprettelsen af vidstrakte danske landbrugsbosættelser i Midtvesten skyldtes derfor, at det netop var folk fra landarbejdergruppen, der fik ”fod under eget bord” og herigennem oplevede en social opstigning gennem udvandringen. Beretninger og breve viser hvorledes unge ugifte landarbejdere allerede ved ankomsten blev revet væk og hvordan de herefter hurtigt, efter at have lært lidt af sproget, selv blev gårdejere længere vestpå. Hertil kom en hel del ufaglærte arbejdere fra byerne, for Thisted amt drejede det sig om 948, der ligeledes endte i det amerikanske landbrug. Som førstegenerations indvandrere fra land til by i Danmark vendte de tilbage til landet, da de fik chancen i USA. Hertil knyttede sig en del faglærte, der endte på landet i USA. Det gjaldt ikke mindst mejeristerne.

Landbrugsrelaterede faglærte

Næppe var landbrugsomlægningen i Danmark fra kornavl til animalsk produktion påbegyndt, førend systemet blev eksporteret. Allerede i 1884 blev det første andelsmejeri åbnet i West Denmark (Luck) i Wisconsin, kun to år efter det første danske i Hjedding 1882. Som i Danmark spredte andelsmejeritanken sig lynhurtigt ud over USA. Særligt i opstartsfasen sidst i 1880’erne og i begyndelsen af 1900-tallet i takt med at de voksende amerikanske byer fik behov for mejeriprodukter. Da ideen var dansk, var det nærliggende at trække fagkundskab fra Danmark. Det blev i disse to perioder til mere end 2.000 udvandrede mejerister fra Danmark fordelt med næsten halvdelen 1885-1892 og den anden halvdel 1902-1908. 50 af disse kom fra Thisted amt og de blev ofte en byskabende faktor i et givet område. Efter at mejeristen var startet, blev der hurtigt brug for smed, købmand, tømrer og bager – og vigtigst – flere, gerne danske, mælkeleverandører på stedet.

Andre faglærte

Blandt de mange titler der optræder i udvandrelisterne lægger man ikke mindst mærke til de 310 bygningshåndværkerne, der udgjorde en markant del af den danske udvandring efter år 1900. Det danske byggeboom sidst i 1890’erne blev fra 1900 afløst af stilstand og bygningshåndværkere: 85 murere, 33 malere, 109 tømrere og 83 snedkere kunne få langt bedre aflønnet arbejde i de amerikanske byer. De kom særligt fra Thisted og Nykøbing, men også fra en række af de nye stationsbyer i amtet og tog først og fremmest til Chicago og New York, men fandt også vej til de byer hvor indvandrerne fra Thisted amt særligt samledes i Nebraska, Pennsylvania og Massachusetts.

En anden gruppe vare 180 smede- og maskinarbejdere hvis udvandring ligeledes skyldtes, at den danske industrialiseringsbølge i 1890’erne havde slået et større brød op end landet kunne bære. Herudover var stort set alle håndværksfag repræsenterede. Efter de 50 mejerister var de 7 næste grupper efter størrelse: 45 bagere, 40 skomagere, 24 karetmagere, 23 skræddere, 17 urmagere, 15 slagtere og 14 saddelmagere.

Derimod var der, i modsætning til de øvrige amter stort set ikke tale om udvandrere med højere uddannelser. 3 farmaceuter, 2 ingeniører, 1 dyrlæge, 1 journalist og 2 præster var hvad det kunne blive til.

Var man en voksen kvinde var mulighederne ikke så nuancerede. 609 udvandrede som hustruer, men endnu flere som kvindeligt tyende: 435 fra landet og 790 fra byerne. Herudover kunne man være syerske (102), arbejderske (13), lærerinde (10), sygeplejerske (6), ekspeditrice (3), dameskrædderinde (8) og modehandler (2). Kvinder var imidlertid en mangelvare i det amerikanske samfund og det betød, at ikke mindst tyende havde en langt bedre mulighed for social opstigning gennem ægteskab eller selvstændigt erhverv i USA end hvad samtiden kunne tilbyde i det danske samfund. Det gjaldt også politiske og økonomiske rettigheder. Generelt set var der tale om en meget stor andel af ufaglærte udvandrere med forholdsvis beskeden økonomi fra Thisted amt, sammenlignet med Danmark som helhed. Det prægede da også bestemmelsesstederne.

Hvorhen tog udvandrerne fra Thisted Amt?

Mere end 19 ud af 20 tog til USA 1868-1909

Procenterne var stort set parallelle uanset hvorfra udvandrerne kom i Danmark, men overvægten for USA gør sig endnu stærkere gældende for Thisted amt end for Danmark som helhed. Hertil kom at udvandringen til USA omfattede hele perioden. Bortset fra Canada, der i hele perioden modtog en beskeden, men jævn strøm af udvandrere, var de øvrige udvandringslande kun aktuelle ganske korte tidsperioder. Australien og New Zealand først og fremmest i begyndelsen af 1870'erne, Brasilien i 1886 og Argentina 1889-1890 og efter 1900.

Til	Fra Danmark	%	Thisted amt	%
USA	206.493	91,0	7.376	95,2
Canada	7.111	3,1	158	2,0
Argentina	3.903	1,7	33	0,4
Australien	3.827	1,7	65	0,8
New Zealand	2.362	1,1	113	1,5
Brasilien	1.290	0,6	4	0,1
Sydafrika	1.270	0,6	2	0,0
Ukendt	732	0,3	2	0,0

Hovedmålet i USA var Midtvesten.

TIL	Fra Danmark	Fra Thisted amt	Fra Thy	Fra Mors	Fra V.Hanh.
USA Stater:					
Nebraska	10 %	14 %	17 %	10 %	3 %
Iowa	14 %	14 %	10 %	29 %	7 %
Wisconsin	14 %	8 %	9 %	7 %	4 %
Minnesota	12 %	7 %	6 %	9 %	8 %
Illinois	5 %	6 %	7 %	6 %	3 %
Pennsylvania	4 %	4 %	3 %	1 %	34 %
Massachusetts	1 %	5 %	6 %	2 %	4 %
South Dakota	3 %	5 %	5 %	5 %	5 %

Mange billetter blev kun udstedt til New York (2.299), Chicago (1.406) og Boston (336), men langt færre slog sig ned her. Trækkes tallene fra det samlede tal, spredte udvandrere fra Thisted Amt sig ligesom de øvrige danske udvandrere sig som en vifte fra Chicago, svarende til de jernbaner der løb ud herfra. På denne baggrund kan det siges, at

Det vigtigste mål for udvandrere fra Thy var Nebraska, nærmere bestemt de sydligste dele midt i Nebraska syd for La Platte floden. Det gælder samtlige herreder men med vekslende intensitet. Fra nord til syd havde:

Hillerslev herred 35 % til Nebraska fulgt af Iowa med 10 %.

Hundborg herred 14 % til Nebraska fulgt af Massachusetts med 13 % .

Hassing herred 15 % til Nebraska fulgt af Iowa med 13 %.

Reefs herred 19 % til Nebraska fulgt af South Dakota med 11 %

Hovedmålet for udvandrene fra Mors var Iowa hvor op imod en tredjedel slog sig ned i det østligste Iowa langs Vestbredden af Mississippi, floden der dannede grænse til Illinois.

Hovedmålet for udvandrere fra Vestre Hanherred var Pennsylvania hvor mere end en tredjedel slog sig ned i det nordvestligste hjørne af Pennsylvania tæt på Erie-søen.

Udvandringen fra Thisted amt til landdistrikter i USA – Wisconsin, Iowa, Nebraska og South Dakota.

Når det gælder landbrugsudvandringen var der en klar sammenhæng mellem bosættelserne og de jernbanelinier der strålede ud imod vest fra Chicago. Jernbaneselskaberne solgte ikke alene billetter men også jordlodder og jo senere man kom jo længere ud af jernbanelinierne måtte man slå sig ned. I første omgang Wisconsin, senere Iowa og senest Nebraska.

Wisconsin er derfor den første stat der befolkes af danske landmænd. Det skete allerede i 1850'erne på initiativ fra højskolekredse der ønskede en grundtvigsk modvægt til mormonerne og den tog fart i 1870'erne. For Thisted amt ser vi derfor kun landmænd fra det nordlige Mors omkring Galtrup Højskole og Jørsby friskole. Herefter følger landarbejdere i 1880'erne og fra 1890'erne byarbejdere fra Thisted, Nykøbing og stationsbyerne. Deres mål er særligt Chicago i Illinois, samt de nærliggende byer Racine og Milwaukee i Wisconsin.

Iowa var den næste amerikanske stat, der blev opdaget af danske udvandrere. Det var i første omgang nordjyske mormoner, der i 1860'erne fandt vejen til Utah for lang, forlod troen og slog sig ned undervejs i Iowa og Nebraska. Så slap de også for at betale billetten. Det trak andre ikke-mormoner til og i 1870'erne dukkede de første landmænd fra Thy op. Først og fremmest fra Sønderhå, Hørdum, Skyum og Bedsted – samt fra Thisted og Sennels. Nordjyderne havde taget jorden længere mod vest, så Thyboerne slog sig ned i det nordøstlige Iowa, omkring Cedar Falls og Cedar Rapids, i områder hvor man ofte talte norsk.

Fra 1880'erne kom et stort antal morsingboer til lidt længere nede af floden Cedar, tæt ved hvor den møder Mississippi. I den lille by Wilton, Cedar County, var 111 af i alt 121 danske indvandrere i årene 1883-1904 fra sognene nord for landevejen Nykøbing-Vilsund på Mors. De var stort set alle tyende eller landarbejdere og kom formentlig hertil fordi Wilton var et jernbaneknudepunkt på den transkontinentale jernbane. Så her kom landmændene, bl.a. dem fra Thy, og hentede nytillkomne landarbejdere.

Hvad næste stat mod vest, **Nebraska**, angik, havde udvandrerne fra Thisted amt deres helt egen koncentration i det sydlige Nebraska. Fra 1850'erne havde Oregon Trail været hovedvejen for prærievognene fra det østlige til det vestlige Nordamerika og det var den vej de danske mormoner drog på vej gennem Nebraska langs Platte floden. Nogle faldt dog fra og det gjorde disse egne kendt i Danmark som det vestligste brugbare landbrugsområde inden de store bjergkæder. Det var derfor til den første bebyggelse på vejen, militærets Fort Kearney, at Thyboerne strømmede fra først i 1870'erne med den netop anlagte transkontinentale jernbane.

Mere end halvdelen af alle danske udvandrere i Kearney og Adams counties mellem Platte floden i nord og grænsen til Kansas i syd var fra Thy. Det gjaldt byer som Minden, Kearney, Hastings, Lowell, Kenesaw, Juniata og Hansen. Starten blev gjort 1869-1873 hvor i alt 6 landmænd og 7 familiemedlemmer fra Snedsted og Skjoldborg tog af sted. I årene 1878-1881 fulgte 57 landarbejdere, husmænd og tyende fra de samme sogne (14 om året), mens det for årene 1882-1885 tillige gjaldt 101 udvandrere fra Hundborg, Hørsted og Bedsted m.m (25 om året) Herefter bredte udvandringen sig som ringe i vandet over hele Thy og i årene 1886-1894 udvandrede yderligere 209 (23 om året) til dette kerneområde i Nebraska. Udvandringen kulminerede i 1890 med 43 udvandrere, men sank 1895-1910 til 79 (5 om året).

Men spor har de jo efterladt sig. Omkring 15 % af indbyggerne i dette område betragter sig som værende af dansk oprindelse. De kommer på andenpladsen efter 35 % af nordtysk oprindelse. Det mest udbredte efternavn i Nebraska er i vore dage "Johnson" og der skal nok være en del tidligere Jensen'ere i blandt. Som nr. 4 kommer Anderson, nr. 5 er Nielson, nr. 8 er Hansen og nr. 10 – Peterson. Hertil kommer at det langt fra var usædvanligt at danske udvandrere navngav de steder de kom til. Særligt hvis de var de første europæere på stedet. "Denmark" findes således 114 steder i USA, "Copenhagen" 34 steder og "Alburg" 24 steder. "Thisted" finder man kun et sted i USA.

South Dakota rummer i sin østligste del et "Viborg" mod syd og mod nord **LakeThisted** i Kingsbury County, Badger township i det østligste South Dakota. Det skyldes ikke at den første europæiske landmand der overhovedet slog sig ned i området var den 40-årige Jacob Hansen fra Mors i 1873. Men rygtet om stedet er åbenbart nået til Thy for i 1879 er Lars Christensen og Andreas Jensen, samt Mads og Peter Christensen, alle fra Thy, på stedet. De får i 1882 registreret deres jordlodder ved en sø, som de vælger at kalde Thisted.

I 1880 når jernbanen fra Chicago frem til områdets hovedby, De Smet, og det sætter i årene op til omkring 1905 vældigt skub i indvandringen af folk fra Thy. Det gjaldt særligt fra sognene langs grænsen mellem Hassing og Refs herreder: Hvidbjerg, Ørum, Bedsted, Grurup, Vestervig og Hurup. 157 er registret i databasen, men af de stadig bevarede gravsten på de kirkegårde ved de danske kirker i Lake Thisted, Arlington og Erwin, kan man se, at der i en omkreds af ca. 20 kilometre med Lake Thisted som centrum, har boet mindst dobbelt så mange fra Thy.

Om forholdene på stedet kan i øvrigt læses i "Det lille hus i byen". Forfatterinden Laura Ingalls når i 1879 frem til området med sine forældre Charles og Caroline og gifter sig i 1885 med Almanzo Wilder.

Mindre kendt, men vældigt oplysende er historien om Christian Peter Olsen (1866-1929) fra Hvidbjerg i Hassing herred. Han rejser hjemmefra 8. april 1890 og får straks arbejde i Erwin hos bekendte fra Hvidbjerg. Få år efter kan han derfor sende bud efter sin forlovede – Petrine Nielsen (1871-1922) fra Grimmelykke, Hvidbjerg, Thy. Hun rejser fra Danmark via Quebec den 18. maj og allerede den 2. august 1893 bliver de gift af pastor Knud Knudsen (1861-1938) ved den danske kirke i Erwin. 1893-1905 arbejder de på danske gårde omkring Lake Thisted, forpagter en gård 1905-1914 og kan endelig pr. 1. oktober 1914 købe deres egen gård nogle km. øst for Lake Thisted. Den drev de resten af deres liv. De fik 9 børn der alle blev i Kingsbury county indtil krisen i 1929 drev dem for alle vinde i USA. Selv blev Christian Peter og Petrine begravet i Arlington øst for Lake Thisted. Mere omgivet af familie end de ville have været i Hvidbjerg. Af Petrines 5 søskende kom de 4 til Lake Thisted. Den femte, der blev i Hvidbjerg, fik 5 sønner der også tog af sted til USA!

Landbrugsudvandringen til midtvesten startede ved at en række landmænd tog af sted og siden banede vejen for en lang række landarbejdere fra deres hjemegn i Thy eller på Mors.

Udvandring til industriområder: Illinois, Pennsylvania og New Jersey. Landbrugsmaskiner, olie og terrakotta.

Udvandrerne fra Thisted amt tog i sammenligning med danske udvandrere i almindelighed i betydelig højere grad til industriområder. Det skyldtes jo ikke at Thisted amt var særligt industrialiseret, snarere at væksten henlægges til USA. Thisted, Nykøbing Mors og stationsbyerne i amtet giver ikke jobmuligheder som Aalborg, Randers, Århus, Odense og særligt København og jobbene søges derfor på den anden side af Atlanterhavet.

Et eksempel er udvandringen til **Plano**, en lille by i **Illinois** lige sydvest Chicago. Landmænd vil kende byen som det sted selvbinderen blev født i 1861 og hvor verdens ledende landbrugsmaskinefabrik ”Plano Manufacturing Company” lå til 1902. Netop til denne by drog hele 77 fra Thisted amt (af i alt 94 fra Danmark), formentlig for at arbejde på fabrikken. Det var her McCormicks selvbinder, John Deeres stålplov og de første traktorer blev bygget. I det omfang udvandrerne vendte tilbage til Danmark havde de virkelig noget at fortælle om en landbrugsteknik udvikling, der stadig var ganske ukendt i Danmark og som var en af årsagerne til at den amerikanske landbrugsproduktion var så konkurrencedygtig på verdensplan.

Herudover var Thyboer og Bornholmere formentlig blandt de første danskere nogensinde, der blev ansat i olieindustrien. Hver tredje fra Vester Hanherred og hver femte fra Bornholm og Øster Hanherred løste billet til Corry og nærliggende byer i det nordvestlige hjørne af **Pennsylvania**, men blev stort set ikke fulgt af andre fra Danmark. Til gengæld kom der så mange fra Skåne at der allerede i 1882 blev etableret en svensk kirke med en bornholmsk præst – P.C.Trandberg. Han beskrev egnen som en ”Smuk, sund egn, gennemstrømmet af en flod og med udsigt til skønne, skovbevoksede bjerge” – og tilføjede, at ”Egnens rige petroleumskilder har givet anledning til megen fabriksdrift og at travlheden har givet anledning til mundheldet: **Time is money**”.

Det drejede sig om området mellem Pittsburgh og Eriesøen hvor mere end halvdelen af verdens samlede olieproduktion foregik indtil 1901 efter at der i 1859 var fundet talrige og lettilgængelige oliekluder. Det meste blev brugt på stedet som erstatning for kul og gav derfor, som pastoren fortalte, anledning til megen fabriksdrift. Det var her udvandrerne fra Hanherred bosatte sig i byer som Erie, Warren, Oil City, Titusville og **Corry**. Sidstnævnte var hovedbyen i oliedistriktet og af de 249 danske indvandrere der tog hertil mellem 1880 og 1901 var 88 fra V. Hanherred, 64 fra Bornholm og 48 fra Ø. Hanherred (altså 200). Mange arbejdede vel på verdens første olieraffineri, der var opført i 1877 eller i byernes sværindustri. Men hundredvis af barer, restauranter og hoteller krævede også arbejdskraft indtil stort set alt forsvandt igen efter 1901, da der blev fundet endnu større oliefelter i Texas.

Perth Amboy i New Jersey, umiddelbart øst for New York City giver et eksempel på hvorledes kraftigt voksende industribyer i USA trak arbejdere til sig – ikke mindst fra Thisted. De fleste købte ganske vist kun billet til New York når de skulle til Perth Amboy, men efter 1888 er der dog 62 fra Thisted der løste billet til Perth Amboy efter 1888 og i 1910 fandtes der 2.043 danskfødte i byen. Det var ikke underligt, for ejeren af byens største virksomhed ”The New Jersey Terra Cotta co.”, Carl Vilhelm Martinus Mathiasen (1860-1920), var selv fra Thisted, og ansatte helst folk hjemmefra på den fabrik han havde startet i 1888.

Carl Mathiasen var født i Aalborg 18. marts 1860, Faderen, arbejdsmand Anders Mathiasen var fra Jetsmark, moderen, tjenestepige Kirstine Villadsen fra Nørhalne. Ud over Carl, der var den ældste, fik de i hastig rækkefølge børnene Søren, Bodil, Caroline, Petrea og Mathilde og et jordlod på kanten af Vildmosen i Nørhalne var ikke tilstrækkelig til at forsørge familien der i 1866 søgte lykken i Thisted. Her fik alle i familien forefaldende arbejde. Faderen daglejer (og karruselfører på festdage), moderen og de mindre søskende solgte grøntsager og Carl blev arbejdsdreng hos rebslager Kjær. Men det løb ikke rundt!

3. april 1873 rejste den nu 40-årige fader, han kaldte sig landmand i udvandrerenlisten, og ældste søn Carl via Hamburg og Liverpool for at søge lykken ved landbruget i Midtvesten. Carl var i udvandrerenlisten 11½ år gammel, men ifølge kirkebogen 13. Det skyldtes at børn under 12 rejste til

halv pris! På trods heraf havde de ved ankomsten til New York hverken penge til logi eller videre rejse. De fik derfor det råd at søge arbejde på en korkvarefabrik i Perth Amboy. Byen lå i gåafstand fra New York. Far og søn gik derfor derhen, men var jo lidt bekymrede for sproget. Det løste sig imidlertid.

Vel ankomne til Perth Amboy hørte de en mand råbe til en anden på hovedgaden: *"Næ, nu har jeg Fanden gale mig aldrig hørt så galt..."* - på dansk! *"Er i danske?"* spurgte faderen. *"Ja det er vi da rigtignok!"* *"Åh! Arbejde! På korkvarefabrikken! Når du er dansker! Nej, det er der ikke noget i vejen for.."* Arbejde fik han straks, egentlig blot for at tjene tilstrækkeligt til billetter for Midtvesten. Alle blev dog "hængende" i Perth Amboy, også resten af familien fra Thisted, der den 25. september 1873, moder og 5 børn rejste fra Thisted for at slutte sig til Anders og Carl Mathiasen.

Carl Mathiesen kom i pottemagerlære og lærte fra 1877 desuden terrakottateknik. Startede sit eget værksted og fra 1888 egen fabrik, der hurtigt blev den største i USA øst for Chicago. Konceptet, støbte terrakotta-ornamenter til huse, modsvarede tidens bygningsstil og den heftige byggeaktivitet i de omliggende millionbyer gjorde hurtigt Carl rig. Han byggede den første danske kirke øst for Chicago i Perth Amboy og blev kasserer i den dansk-amerikanske forening. Hans succes trak derfor et stort antal danske arbejdere til en by, der i denne periode fordoblede sit indbyggerantal hvert tiår – fra 4.000 i 1880 til 32.000 i 1910. Den fik hele tre danske kirker, danske børne- og alderdomshjem m.m. Men funktionalismens gennembrud, der "forbød" ornamenter på huse, betød også fra sidst i 1920'erne, at terrakotta industrien og med den en stor del af Perth Amboys befolkning atter forsvandt i 1930'erne. Både fra det østlige og midterste USA gik strømmen af danske efterkommere til Stillehavsstaterne.

Anders Mathiesen fra Thisted havde jo tænkt sig at tage til Midtvesten for at blive landmand med fod under eget bord. Den drøm som mange andre arbejdere og landarbejdere fra ikke mindst Thisted amt havde haft. Langt de fleste måtte dog opgive drømmen, hvad enten de blev landarbejdere i Midtvesten eller "strandede" i New Jersey, New York, Massachusetts, Pennsylvania eller Illinois.

Religiøs udvandring

Mens masseudvandringen fra Thisted amt først kom i gang omkring 1870, startede den allerede 20 år tidligere i Hjørring og Aalborg amter. Det skyldtes først og fremmest mormonudvandringen til Utah, der i årene 1852-1868 omfattede 13.000 ud af en samlet dansk udvandring på 20.000. Der er dog intet der tyder på en tilsvarende udvandring fra Thisted amt, selvom drivkraften var "gratis" billetter til Amerika mod afbetaling når man var etableret. Mormonlisterne nævner i alt kun 176, der havde sidste opholdssted i Thisted amt før afrejse i årene 1872-1892 og i egne lister ingen før 1872.

En gennemgang af mormonmissionærer fra Utah viser at der kunne være op til 30 i virksomhed af gangen. De allerfleste var oprindeligt født i Aalborg og Hjørring amter hvor de nu også missionerede. Men det forhindrede naturligvis ikke at de der i Thisted amt ønskede at blive mormoner kunne tage til Aalborg. Gjorde de det og udvandrede de siden blev de ofte fotograferet af Heinrich Tønnies på Nytorv inden rejsen til Amerika. Det var der i hundredvis der gjorde og kvinderne kan oftest kendes på at de holder en mormonbibel. Af disse var i hvert fald tre fra Thisted amt.

Else Marie Jensen (1866-1948) fra Tømmerby (født 12. december 1866) ses her fotograferet i atelieret på Nytorv 11. marts 1883 (negativ # 62293) før afsejlingen fra København den 6. April 1883. I 1877 var hun blevet døbt som mormon i Aalborg sammen sine forældre daglejer Søren Jensen og Nielsine Christine Nykjøbing. I 1886 giftede hun sig med en dansk mormon i Logan, Utah, hvor de drev landbrug og fik 7 børn.

Karen Marie Jensen født 1. marts 1828 i Sejerslev på Mors var 56 år da hun 7. oktober 1884 (negativ # 70.479) blev fotograferet i Tønnies' atelier. Billedet er taget umiddelbart inden afrejsen fra København 15. oktober 1884. Hun havde haft et slidsomt liv. Som yngste i en større børneflokk faldt det i hendes lod at tage vare på forældrene og det lille jordlod de levede af. Kort efter forældrenes død kom der imidlertid en smedesvend fra Christiansfeld forbi og da han atter var borte, fødte Karen Marie 19. oktober 1857 tvillinger, hvoraf dog kun den ene, Petrine, overlevede. Sammen tog Petrine og Karen Marie i juni 1859 til Nibe og herefter til Aalborg hvor de begge blev mormondøbt i 1875. Dåben skaffede Karen Marie job som husbestyrerinde for en af de mange mormonfamilier i Skolegade, der ventede på at komme af sted. Datteren Petrine var ugift væverske, men boede hos moderen med sin søn Rudolf, født i 1879. Man tog af sted efter tur og for Petrines vedkommende blev der en ægtemand ledig i Utah, således at hun 15. juni 1883 sammen med Rudolf, kunne tage af sted. Det varede længere for Karen Marie Jensen, men 9. november 1884 mødte hun datter, barnebarn og svigersøn i Manti, Utah.

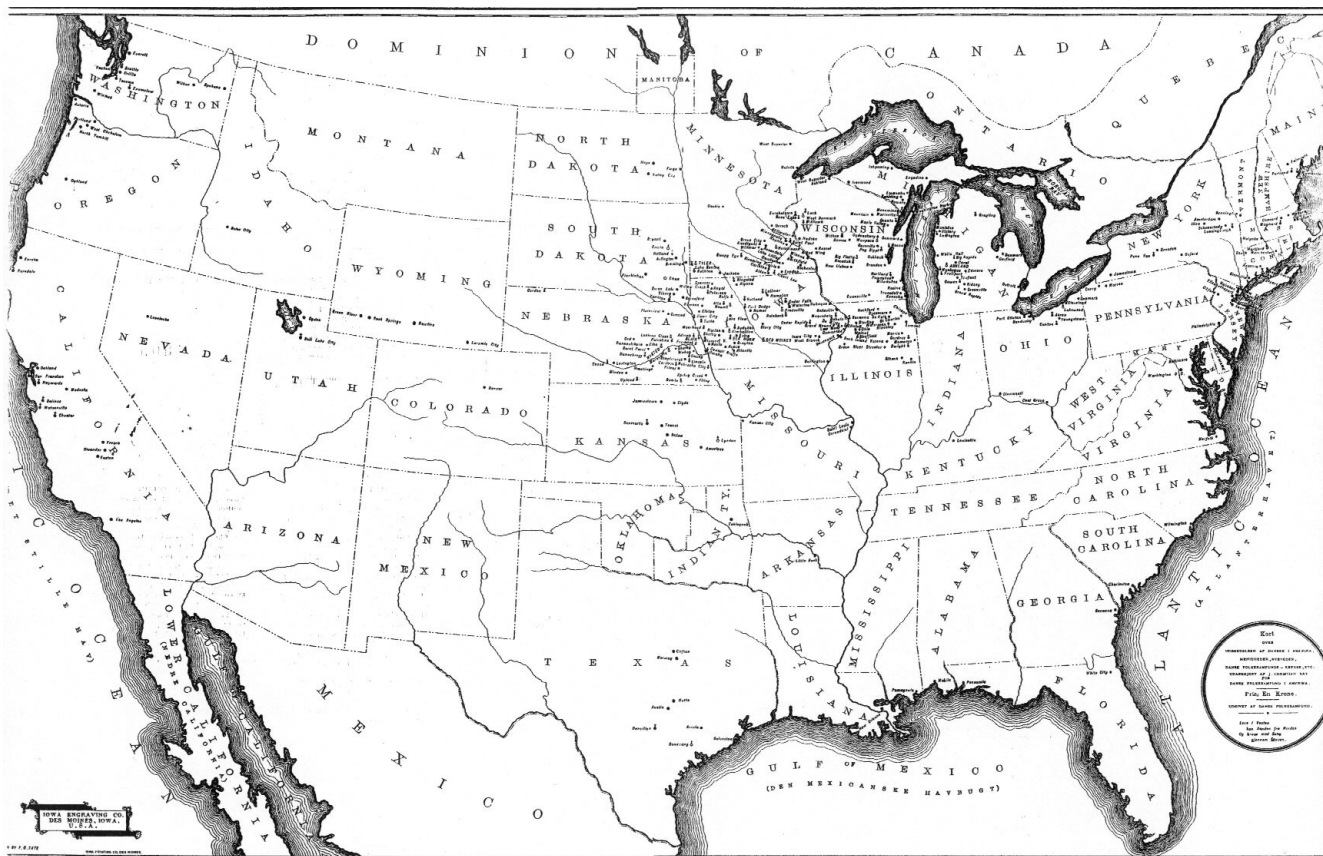
Anton Nielsen (1862-1929) – skolelærersøn fra Kollerup ved Fjerritslev er her fotograferet hos Heinrich Tønnies på sin 19-års fødselsdag den 26. april 1881 (negativ # 53.169) Ved dåben i Kollerup var navnet Anton Marius Wanggaard Nielsen, mens han senere, som skrædder i Salt Lake City kaldte sig Anthony Nelson. Skolelærer Anders Nielsen i Kollerup havde i 1879 sat Anton i lære som skrædder i Aalborg hvor han blev mormondøbt den 4. januar 1880. Allerede to år senere var han om bord på det mormonchartrede skib ”Argo”, der den 28. august 1882 førte ham fra København til Hull. Herefter gik turen videre fra Liverpool med ”Wyoming” der 12. september nåede New York. Som ved hver mormonoverfart drejede det sig om meget store grupper af mormoner. I dette tilfælde 298 britiske, 287 skandinaviske og 54 tyske der rejste sammen med 23 missionærer. Alle nåede de frem til Salt Lake City den 10. november 1882, men som selskab havde Anton bl.a. en jævnaldrende ung og smuk pige fra Jerslev, Elise Sophie Thyrring (1863-1959). Både hun og hendes familie hørte til blandt de omvendte. Elise og Anton blev gift i Salt Lake City den 23. maj 1883.

Baptistudvandringen

En organiseret udvandring af danske baptister startede i 1854 men forblev langt mere beskeden end mormonudvandringen. Dels var der langt færre baptister og dels lovede man ikke nogen, at der fandtes et forjættet land. Kun at man i USA kunne være i fred for anderledes troende. Hertil kom at man først sent fik en baptistkirke i Thisted amt. Den nærmeste var baptistkirken i Jetsmark i Hjørring amt og her lod i hvert fald 33 fra Thisted amt sig døbe i årene 1872-1894. De er registrerede fordi de senere udvandrede men koncentrerede sig ikke til særlige dele af Thisted amt. Der var dog flest fra nordøst for Thisted på vejen mod Jetsmark. Det gælder eksempelvis husmand i Hou by, Sennels sogn: Lars Bro Sørensen, født 16. januar 1850 og 10. april 1874 gift med Grethe Marie Madsen fra Østerild. Begge blev de døbt som baptister i Jetsmark 26. marts 1876. I kirkebogen for Sennels kan man se at deres to ældste børn Rudolf og Søren (født før 1876) blev døbt, mens de yngste: Mads, Ane og Ulrich ikke blev det *"da forældrene er baptister"*. Alle udvandrede de pr. 24. juli 1882 til Grand Island i Nebraska, hvor der netop var etableret en baptistmenighed.

Den officielle lutherske kirke

På linje med det forholdsvist beskedne niveau de religiøse vækkelser i amtet holdt sig på, var der heller ikke tale om nogen større modbevægelse fra præster fra den officielle lutherske. Der er ellers rigtigt mange andre steder i landet hvor hyrderne fulgte deres flokke. Egentlig er der kun to præster der kan nævnes om man tager udgangspunkt i den eksisterende liste over samtlige danske præster i USA.

Danske lutherske kirker i USA år 1900, Dansk Folkesamfund 1900. Udvandrerarkivet.

Jens Christian Sørensen Borggaard (1858-1936) født 27. Februar 1858 i Nørhaa i Thy fulgte faktisk sine landsmænd fra Thy. I første omgang fra 1890 som lærer i Minden, Nebraska – hovedområdet for udvandrere fra Thy. Men efter at være blevet ordineret som præst i 1895 må han rejse rundt til en lang række danske kirker i USA. - Sleepy Eye, Minnesota 1895-1900; Kenosha, Wisconsin 1900-1904; Trefant, Michigan 1904-1906; Detroit 1906-1910 og endelig Rosenborg i Nebraska 1912-1915. Stridighederne mellem de missionske og grundtvigske kredse trætter ham og fra 1915 blev han atter lærer. Nu i Solvang i Californien, hvor han dør i 1936

Kristen Svenningsen Nørgaard (1843-1887) – født 19. februar 1843 i Elsø på Mors, blev også lærer. Først på Kristen Kolds højskole i Dalum på Fyn fra 1863, senere på Askov 1878-1880 hvorfra han sammen med 24 andre Askovelever sendtes til USA for at afhjælpe præstemanglen blandt danske i USA. Han blev ordineret og i 1880 kaldt til menigheden i West Denmark, Wisconsin., der var etableret i 1874 og hvor den danske kirke i USA var blevet stiftet. Her søgte han i 1884 at skabe 1884 en højskole efter Kristen Kolds model. Den holdt ikke længe, men blev 1886-1892 benyttet som det første danske præsteseminarium i USA. Men et fælles seminarium for begge kirkelige hovedretninger var ikke muligt. Han trættes og blev i stedet forstander for det danske børnehjem i Chicago. Her døde han i juli 1887.

Dansk højskole 1884-1886, Grundlagt af Kristen Svenningsen Nørgaard (1843-1887), fra Elsø, Mors. Første danske præsteseminarium i USA 1886-1892, West Denmark, Wisconsin, fotografi Henning Bender, 1992.

Han var et produkt af kredsen omkring Kristen Kold (1816-1870). Selv var Kristen Kold født i Thisted, men fik jo, efter en kort lærergerning i Øster Jølby, samt en tur til Tyrkiet særligt sit virke på Fyn hvor han oprettede Ryslinge, Dalby og Dalum folkehøjskoler. Det var i øvrigt på Kristen Kolds initiativ at Anders Kr. Povlsen Dal (1827-1899) i 1864 oprettede Galtrup Højskole på Mors,

og i tilknytning hertil, landets første efterskole i Øster Jølby. Skolerne blev i mange år blev midtpunktet for den grundtvigske bevægelse på Mors og hermed også den uddannelse og vidsyn der krævedes af unge udvandrere. I hvert fald har vi set hvorledes udvandringen blev særlig kraftig netop i sognene nord for landevejen mellem Nykøbing og Vilsund. Selv tog Anders K.P. Dal af sted den 1. september 1886 af sted med ”Hekla”, 59 år gammel, med kone og 7 børn mellem 1 og 19 efter religiøse stridigheder på Mors. Efter ti år som landmand i Iowa kunne han i 1895 vende tilbage til Mors med penge nok til at købe en ny gård.

Vi har ikke mulighed for at finde ud af hvor mange der tog af sted for senere at vende tilbage med penge og nye ideer. Det var næppe så få. Men vi ved at der var et stort antal mandlige danske udvandrere eller sønner af danske udvandrere der i årene 1914-1918 vendte tilbage til Europa uden nogensinde at gense Danmark.

Krigsdeltagere fra Thisted amt

De mange krige der udkæmpedes i det 20. Århundrede af netop de lande, hvortil danskere var udvandret, prægede dem i samme grad som alle andre borgere. Alene i USA var der i 1910 - 210.000 amerikanere der var født i Danmark – **plus** 154.000 amerikanere, født i USA af danskfødte forældre. Disse unge mænd blev naturligvis indkaldt på linje med andre eller meldte sig frivilligt til ”The imperial Force” i Australien, Sydafrika, New Zealand og Canada.

De blev også dræbt og det i et omfang der mindst svarede til det antal sønderjyder, der ofte meget ufrivilligt, faldt på tysk side under første Verdenskrig. De danske tab på allieret side er sværere at finde, da listerne ikke angiver oprindelig nationalitet, men søger man efter typiske danske efternavne, overstiger tabstallene for landene i det britiske commonwealth to tusinde under første verdenskrig. Deres skæbne er overordentligt vel dokumenteret via hjemmesiden for ”The commonwealth War Grave Commission” – <http://www.cwgc.org>

Det gælder eksempelvis Jim Andrew Kjær – eller **Jens Andreas Kjær fra Nykøbing Mors (1881-1915)**. Han var født i Toftegade 22 i Nykøbing Mors den 30. marts 1881 – hans far var rebslager Peder Thomsen Kjær og Marianne Kjær. Selv blev han uddannet som maskinist og tog den 24. marts 1900 fra Nykøbing via Southampton til Cape Town i Sydafrika. Her var der i mellemtiden

udbrudt krig (Boer-krigen) og Jens Andreas Kjær meldte sig derfor til de New Zealandske ekspeditionskorps. Han vendte med korpset tilbage til New Zealand og blev derfor kort efter udbruddet af første Verdenskrig indkaldt i Byen Hokitika på Sydøen den 16. oktober 1914. Få måneder efter sejlede han med det Australske og New Zealandske Arme Corps (ANZAC) til angrebet på Tyrkiet den 25. april 1915 – ANZAC-dagen der stadig er den vigtigste nationale mindededag i Australien og New Zealand. For angrebet på Gallipoli i stræderne gik grueligt galt og store dele af styrken faldt. Værst ved ”The Lone Pine” hvor styrkerne gik i land – og det var da også her, Jens Andreas Kjær faldt den 3. maj 1915. Graven kan endnu den dag i dag beses af eventuelle danske turister i Tyrkiet. Blandt de 4.933 der faldt på

stedet har han grav nr. 74.

Afslutning

Udvandringen fra Thisted amt, Thy, Mors og V. Hanherred i årene 1868-1910 var en del af de store bevægelser i befolkningen der ændrede det danske samfund fra et landbrugssamfund, til et land, hvor befolkningen først og fremmest boede i byerne.

Der var i denne sammenhæng en betydelig afvandring af fødselsoverskuddet fra Thisted amt. Dels til de større byer i Danmark, men også i udstrakt grad til USA. Det var der også fra andre dele af landet, særligt Nordjylland, Lolland-Falster og Bornholm. Men udvandringen fra Thisted amt kom senere i gang og kom først rigtigt til at betyde noget da transportmidlerne, dampskibe og tog blev tilstrækkeligt stabile fra omkring 1870.

Udvandrerne store flertal var ganske unge mennesker under 30 med en tydelig overvægt af unge mænd. Omkring 1870-1885 var det særligt landbrugsområderne i USA der trak og da udvandrerne fra Thisted amt kom senere stod de ofte ledige længere mod vest. Først og fremmest i Nebraska. 1885-1910 prægedes udvandringen i højere grad af de amerikanske byer og udvandringen til disse blev relativt større fra Thisted amt.

Mekanismen i udvandringen var oftest, at nogle få landmænd tog af sted som frontløbere. Etablerede sig, hvorefter de sendte bud efter yderligere arbejdskraft hjemmefra. Det særlige for Thisted amt var dog, at andelen af landmænd og faglærte var relativt mindre end andre steder fra, mens der var flere landarbejdere og ufaglærte end hvad der var almindeligt i udvandringen fra Danmark. Mange udvandrere fra Thisted amt måtte rejse til de steder, hvor der var lønnet arbejde at få. Dels for overhovedet at komme videre vestpå fra USA's østkyst, dels for at tjene sammen til at få fod under eget bord på landet.

At der derfor var så relativt mange der måtte slå sig ned hvor de kunne få arbejde, ikke hvor de havde tænkt sig at tage hen, betyder, at der i vore dage ikke er særligt store eller bevidste bosættelser i USA med efterkommere, der føler sig knyttede til Thisted amt. Det skyldes også, at indvandrerne i så stort et tal var unge ugifte mænd. De stiftede familie med kvinder af anden etnisk oprindelse og havnede derfor hurtigt i den almindelige amerikanske etniske smeltedigel. De blev meget hurtigt amerikanere og hermed borgere i det nye land, med samme rettigheder og pligter. En af disse pligter var værnepligten, der betød, at danske indvandrere og deres efterkommere ofte først vendte tilbage til Europa som soldater under første eller anden verdenskrig.

Henning Bender, født 1944. Mag art .i historie, København. 1974-2008 stadsarkivar i Aalborg, 1989-2008 tillige leder af Det danske Udvandrerarkiv. Skrevet en del industri-, lokal- og udvandrers historie. For sidstnævnte se neden for.

Kilder og litteratur:

Kilden er i første række den danske udvandrerdatabase på www.emiarch.dk/search.php3?l=da der med fordel kan kombineres med ankomstlisterne på Ellis Island – www.ellislandrecords.org samt mormonernes www.familysearch.org/ På www.aemi.dk findes en oversigt over andre passager- og skibslister,

Et godt oversigtsværk er Erik Helmer Pedersen: ”Drømmen om Amerika” (1985) og samme ”Pionererne” (1986), Politikens Danmarkshistorie. Herudover er særligt benyttet:

Sharon Hintze: Faith in their Faces, 19th Century photographs of Danish Mormons (London 2002)

A historical Directory of Pastors who served in the American Evangelical Lutheran Church 1871-1993 – Enok Mortensen (1962), Thorvald Hansen 1993.

I Vestergade der bor en bager – en udvandrers erindringer af Olga Habersat, Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1992, s. 51-66.

Karin Michaëlis: Danske foregangsmænd i Amerika (1911).

Samt af egne publikationer:

Udvandringen fra Aalborg Amt 1868-1903, i Hist. Årbog for Himmerland og Kjær Herred, Aalborg 1996

Udvandringen fra Nordslesvig, i Sønderjysk Månedsskrift, juli/august 1997.

Svenske udvandrere via Danmark 1868-1904, i Kulturhistorisk Samarbejde omkring Øresund, Farum 1998

Udvandringen fra Sønderjylland efter 1864, Slægt & Staun, 19,1 - København 2000

Udvandring fra Bornholm, Bornholmske Samlinger 2000, Rønne 2000

Kilder til og formidling af dansk emigrationshistorie, Historie og Samfundsfag nr. 3, Fredericia 2003

Udvandringen fra Vejle 1868-1908, Vejlebogen 2003, Vejle 2003

Udvandringen fra Randers amt 1852-1914, Historisk Aarbog for Randers Amt 2005

Det danske Udvandrerarkiv i 75 år, Nordisk Arkivnyt 2006, 2.

Udvandring fra Århus og Skanderborg amter, Årbog Historisk Samfund Århus, 2007

UDVANDRING FRA THISTED AMT 1868-1910 PÅ KØBSTÆDER, HERREDER OG SOGNE

Antal 1868-1910, procenter af folketal 1890

Herred/sogn	Antal	%	Herred/sogn	Antal	%	Herred/sogn	Antal	%	Herred/sogn	Antal	%
V.HANHERRED	539	6	HUNDBORG	2372	19	REEFS H.	946	9	MORSØ SDR	887	7
Kollerup	107	11	THISTED	1597	29	Vestervig	373	16	NYKØBING M	460	13
Hjortdal	38	8	Tilsted	34	8	Agger	13	3	Lødderup	55	5
Kettrup	34	4	Skinnerup	16	4	Hurup	97	14	Elsø	10	3
Gøttrup	18	2	Sjørring	117	10	Heltborg	67	8	Frøslev	42	8
Klim	62	6	Thorsted	26	9	Bodum	33	7	Møllerup	25	8
V. Torup	38	6	Skjoldborg	104	14	Ydby	126	11	Tæbring	31	10
Vust	10	3	Kallerup	14	6	Helligsø	21	6	Ovtrup	38	8
Tømmerby	47	5	Vang	46	6	Gjetttrup	43	8	Rakkeby	18	7
Lild	46	5	Hundborg	343	20	Hvidbjerg	87	4	Karby	52	5
Øsløs	62	8	Jannerup	37	13	Lyngs	22	4	Hvidbjerg	28	4
Vesløs	51	13	Nørhaa	38	6	Søndbjerg	16	3	Redsted	34	4
Arup	26	6				Odby	39	6	Vejerslev	24	5
						Jegindø	9	2	Blidstrup	7	4
									Løvslev	7	2
HILLERSLEV H.	408	5	HASSING H	1281	15	MORSØ NR	842	10	Ørding	21	4
Ræhr	24	3	Snedsted	309	23	Tødsø	58	7	Ø. Assels	27	3
Hansted	6	2	Sønderhaa	39	7	Erslev	52	8	V. Assels	8	2
Vigsø	13	5	Hørsted	32	14	Galtrup	56	10			
Nors	33	4	Harring	66	17	Ø. Jølby	26	9			
Tved	23	6	Stagstrup	141	15	Dragstrup	22	7			
Vester Vandet	20	3	Skyum	129	19	Skallerup	31	7			
Øster Vandet	4	2	Hørdum	139	15	Sølbjerg	58	8			
Hillerslev	66	5	Hassing	48	13	Sundby	80	13			
Kåstrup	19	9	Villerslev	38	7	Flade	83	13			
Sennels	123	14	Visby	31	14	Bjergby	105	14			
Hundstrup	8	2	Bedsted	171	16	Alsted	12	3			
Østerild	47	6	Grurup	39	15	S. Dråby	56	14			
Hjardemål	22	4	Hvidbjerg	44	7	Sejerslev	115	12			
			Ørum	51	16	Ejerslev	28	6			
			Lodbjerg	4	3	Jørsby	60	22			